

Avgust Dimitz

O REFORMACIJI IN PROTIREFORMACIJI NA KRANJSKEM

Pojasnilo

Avgust Dimitz (1827–1886) je bil več kot 20 let tajnik Zgodovinskega društva za Kranjsko (od 1858) in v letih 1859–68 urednik društvenega glasila *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*. Objavljal je članke o arhivih in temah iz zgodovine Kranjske, med drugim *Beiträge zur Reformationsgeschichte Krain* (Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich, 1884). Njegova obsežna zgodovina vojvodine Kranjske (*Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*) je izšla v štirih knjigah v letih 1874–76. V njeni II. in III. knjigi je na okoli 470 straneh obravnaval obdobje reformacije in protireformacije. Črpal je iz kranjskega in tujega arhivskega gradiva, knjig številnih tujih zgodovinarjev in J. V. Valvasorja, zapiskov škofa T. Hrena in spisov P. Hicingerja, T. Elzeja, M. Čopa, J. Kopitarja, I. Kostrenčiča in drugih. Podrobno je opisal razmah reformacije, razmere v Katoliški cerkvi, prizadevanja deželnih stanov za svobodo veroizpovedi, delovanje protestantskih pridigarjev in šolnikov, začetek tiskarstva v Ljubljani, nenehno ukrepanje katoliške in deželnoknežje strani zoper pridigarje in protestantske meščane, razvoj protestantske Cerkve in nazadnje protireformacijsko očiščenje ob koncu 16. stoletja. Zelo veliko pozornosti, tudi z vključevanjem številnih podrobnosti, je namenil protestantskemu šolstvu, književnosti, tiskanju slovenskih ter hrvaških knjig na Nemškem in nastajanju pa tiskanju Dalmatinovega prevoda *Biblije*. Zapisal je, da se je z zmago protireformacije končalo obdobje duhovnega in kulturnega razmaha, obdobje, »v katerem sta poživljajoče vplivala na dejavnost bogato nadarjenega ljudstva ne samo protestantska *veroizpoved*, temveč tudi protestantski *duh*«. V prevodu navajamo odlomka iz II. knjige (1875); v oglatih oklepajih so zapisane strani v knjigi, naslova nista Dimitzeva.

O RAZMERAH OB ZAČETKU REFORMACIJE

[193:] Kranjska je kljub temu, da je bila zelo oddaljena od središč velikega reformacijskega gibanja, že zgodaj začutila njegove tresljaje. Kajti v njej so bili nasploh enaki pojavi, kakršni so v Nemčiji pripravljali tla za setev novih naukov. Naša domovina je takrat še večinoma pripadala stari patriarhiji v Ogleju, sedež patriarhov pa je bil po številnih spremembah v Vidmu. Tam so se, kakor sploh po vsej matični deželi kulture, razmahnile najhujše tegobe, ki so pestile cerkev: mlačnost in posvetno razkošje. Patriarh je za vodnike zaupane mu črede postavljajl namesto požrtvovalnih pastirjev sebične uživalce nadarbin, zato so pod takšno upravo cvetele vsakršne pregrehe razbrzdane dobe: pohlep, uživaštvo, nasilje.¹

Nazorno podoba stanja med duhovščino ob koncu vladanja Maksimilijana I. so razkrila innsbruška pogajanja (1518). Duhovnik je zaradi svojih nebrzdanih početij izgubil ves ugled in ves vpliv, v sebi ni premogel znanja in moči, ki bi izvirala iz takega prepričanja, zaradi kakršnega so bili oznanjevalci reformacije nepremagljivi. Vsemu temu so se pridruževale takratne neugodosti, namreč nesrečni položaj dežele; na njeni meji je osvajalni pritisk Osmanov povzročal nenehen bojni hrum. Spopadi so požirali vse duhovne in gmotne moči branilcev, ki so imeli samo en cilj: varovati domače ljudstvo in ogroženo civilizacijo Zahoda. V deželi ni bilo niti sledu o kaki nižji ali višji šoli, razen nekaj samostanskih in župnijskih šol, nobene sledi o skrbi za [194:] razvoj nadarjenega ljudstva. Samo posamezni sinovi privilegiranih stanov so pridobivali temelje višje izobrazbe na bližnjih italijanskih in nemških univerzah. Kar zadeva ljubljansko škofijo, so bili njeni vrhovni pastirji zaradi svojega izvora in stopnje izobrazbe neredko odmaknjeni od svojega pravega poklica, vsaj škof Ravbar je bil, kakor smo videli, bolj vojščak in diplomat kot pa »nadzornik«

- 1 Dokazila v patriarhatskem arhivu v Vidmu. O razmerah v rimski Cerkvi gl. Janus, *Der Papst und das Concil*, Leipzig 1869, str. 373–392; za razmere v sosednjih deželah: Robitsch, *Geschichte des Protestantismus in der Steiermark*, 1859, str. 4; Muchar, *Geschichte der Steiermark VIII*, 330–331, 451, 465; Hermann, *Geschichte Kärntens II*, 158 sl.

in vodja zaupanega mu občestva, kar bi moral biti po svoji visoki funkciji. Najdemo komaj kako sled urejevalskega ali izboljševalskega delovanja katerekoli strani. Vse je bilo torej zrelo za vsrkavanje vplivov, ki so preplavili vse deželne meje z neustavljivo silo duhovnega zagona.

Reformacija pa nikoli ne bi mogla s tako zmagovito hitrostjo prodirati po vsej Evropi in še posebej po Avstriji, če ji ne bi pomagal najkrepkejši povzdigovalec besede: tiskarski stroj. Zato je bil tudi prvi odlok, ki ga je kralj Ferdinand I. izdal 12. marca 1523, še pred iztekom prvega leta svojega samostojnega vladanja, naperjen zoper širjenje spisov Martina Luthra in njegovih privržencev v notranjeavstrijskih deželah, torej tudi v Kranjski.² Za razpečavanje tiskane besede je bilo zaslužno tudi živahno trgovstvo, kakor je bilo pozneje dejavno pri širjenju prvih kranjskih samostojnih duhovnih izdelkov. V malo opaznem tihem kotu naše domovine takrat še ni bilo nasilnega zatiranja, čeprav so na Dunaju že gorele inkvizicijske grmade za trdovratne krivoverce. Novi nauk je kmalu dobil privržence prav med domačimi duhovniki, ki so ga začeli oznanjati s prižnic. Višji stanovi se zanj še niso ogreli, zato je lahko škof uporabil zastopnike, ki jih je kranjska dežela poslala leta 1525 v Augsburg na državni zbor, in prek njih izrazil svojo pritožbo nad pridigarji: »Žal je v deželi velika zmeda, ki jo večinoma vnašajo pridigarji, ker na prižnicah in tudi drugače oznanjajo odvratne stvari, ki bolj spodkopavajo vero, netijo nemir in upor, kot pa krepijo enotnost.« [V nadaljevanju A. Dimitz poroča tudi o takratnem, v deželnem arhivu shranjenem škofovem pismu deželnemu namestniku Jožefu Lambergu, v katerem se škof pritožuje zaradi nekega oglejskega arhiprezbitra, ki je na Kranjskem uvajal prirejeno mašo, in predlaga, naj odposlanci stanov zaprosijo vladarja za pomoč.] [195:] Torej je že osem let po Luthrovem nastopu neki dostojanstvenik oglejskega patriarhata reformiral mašo po protestantskih nazorih in k temu vzpodbujal tudi svoje podrejene duhovnike. Škof ni imel moči, da bi ukrepal proti takemu početju, ker

2 Ponatis v Raupach, *Evangelisches Oesterreich*, Hamburg 1732–44, II, 23, iz zbirke *Codex austriacus*.

reformator ni pripadal njegovi škofiji, od patriarha pa ni mogel pričakovati pomoči, ker ta ni skrbel za svoj patriarhat in je vodenje popolnoma prepustil arhiprezbitrom. Zlo je zato kmalu prestopilo meje oglejskega patriarhata in vdrlo na škofovo ozemlje; tako že leta 1527 opazimo v Ljubljani krog protestantizmu naklonjenih mož, ki so se zbirali okrog poznejšega tajnika deželnega sodišča Matije Klombnerja.³ Vsi so pripadali meščanstvu, kajti plemstvo se je zaradi še svežega spomina na religiozno-komunistični program kmečkega upora še vzdrževalo javnega izpovedovanja novega nauka. V avstrijskih deželah pa se je ta že tako razširil, da je bila Cerkev prisiljena, poklicati na pomoč zoper Luthrove privrženca posvetno roko. Ferdinand je 20. avgusta 1527 izdal v Budimu splošni mandat zoper luteranstvo. Na podlagi državnega izobčenja Luthra in prepovedi njegovih knjig je ta mandat izčrpno pretresel razsejane zmotne nauke in določil kazni: smrt v ognju za krnitev ali zaničevanje Kristusove božje ali človeške narave, njegovega rojstva, trpljenja, vstajenja, vnebohoda v govoru, pridigi ali pisanju; zapor za opustitev spovedi; zapor ob vodi in kruhu za prekršitev cerkvene zapovedi posta. Ponovljena je bila prepoved knjig; deželnoknežjim uradnikom, ki ne bi izvajali mandata, je bilo zagroženo z odpustitvijo iz službe, mestom z odvzemom privilegijev, ovajalcem pa obljubljen plačilo,⁴ skratka, ponujena je bila vsa moč državne oblasti proti nevidnemu sovražniku, ki je živel in snoval v vsakem dihu nemškega duha znanosti. Budimski mandat je bil poslan tudi kranjskemu deželnemu glavarju Vidu Thurnu in deželnemu namestniku Juriju Gallu, in sicer v 160 izvodih,⁵ kar dokazuje splošno razširjenost prepovedanih nauk. [...]

3 Elze, Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain, Wien 1863, str. 1. Škof Hren pravi v svojem zapisku, ohranjenem v ljubljanski semeniški knjižnici (Mittheilungen 1864, str. 2): »Primi Haeresis Lutheranae in Carniolia autores ex Laicis erant: Mathias Klobner, E.E. Landschaft Landschreiber, Mathias Zweekl, Andreas Farrest; primi seductores laici: Leonardus Budina, Cristoph. Prunner, Adam Bochoritsch, Bart. Picus.« Kakor vidimo, sama meščanska imena.

4 Raupach II, priloga str. 60.

5 Valvasor VII, 431.

O TRUBARJEVEM ZAČETNEM DELOVANJU

[198:] Iz stanu, ki je bil kriv za propad vere, je prišel mož, ki mu je bilo dano ne samo utirati, vsem zamahom oblasti navkljub, evangelijskemu nauku pot v srca ljudstva, temveč za verske potrebe tudi dvigniti na raven knjižnega jezika njegov govor, ki je bil zanemarjan in zaničevan od časov Cirila in Metoda. [...] [199:] Bonomov vpliv mu je priskrbel (1530) kaplanijo sv. Maksimilijana v Celju in pozneje župnijo Loka pri Radečah ob Savi in v Laškem. Tu je ognjeviti mladi mož, ki je iz tujine že prinesel s seboj seme novih idej, dobil priložnost, da se je v vnetem pridiganju zoper zlorabe v Cerkvi izkazal kot označevalec evangelija. Nastopiti je moral zoper videnja nekaj zamaknjenih žensk, ki so govorile o prikazovanjih svetnikov in zahtevale, naj pomirijo nebeško jezo z zgraditvijo cerkve. Nasproti temu je Trubar usmerjal ljudstvo k pristni pokori in spoznavanju Kristusa iz svetopisemskih besed, ni se pa še nasploh ločil od Cerkve. Sloves njegovih pridig ga je prihodnje leto (1531) pripeljal v ljubljansko stolnico, tu pa ga je njegova gorečnost zapletla v prvi spor z duhovniškimi predstojniki. S prižnice ni le branil najpomembnejši protestantski nauk o opravičenju z vero, ampak je pridigal tudi zoper celibat duhovnikov in delitev obhajila samo v eni podobi, se torej zavzemal za obe najbolj znani zahtevi tistega časa, ki sta imeli, kot bomo še videli, pomembno vlogo. [...]

[200:] Ko je Trubar namenjal novemu nauku težo svoje besede, pa gospodujoča stanova dežele, višje plemstvo in viteštvo, nikakor nista bila nedejavna. Na državnem zboru v Augsburgu, na katerem so nemški protestirajoči stanovi izročili (25. junija 1530) cesarju na njegov poziv spomenico o razlikah v naukih stare in nove vere, pozneje imenovano *Augsburška veroizpoved* (*Confessio Augustana*), so bili navzoči tudi odposlanci Kranjske: ljubljanski škof, Jurij Auersperg in Žiga Višnjegorski. O njihovi – izvzet je seveda škof – priključitvi novi veroizpovedi sicer ni nobenega dokumenta, toda v poznejših listinah so se kranjski deželni stanovi pogosto sklicevali na to, da so tudi oni na znameniti dan v Augsburgu izpovedali svojo protestantsko vero. [...]

Izbral in prevedel Dušan Voglar